

Cumhuriyet Döneminde Rize Türk Ocakları (1924-1931)*

Received/Geliş: 04/05/2017

Sinan BAŞARAN**

Accepted/Kabul: 17/05/2017

Öz

Bu çalışma, Cumhuriyet döneminde Rize vilayetinde bulunan Türk Ocaklarını konu almaktadır. Vilayette üç yerde Türk Ocağı açılmıştır. Bunlar; Merkez, Atina (Pazar) ve Hopa ilçeleridir. Bu ocaklar hakkında edinilen bilgiler sınırlı olup daha ziyade Rize (Merkez) Türk Ocağına aittir. Diğer iki ocağın faaliyetlerine dair şuan için elde somut bir bilgi yoktur. Bu nedenle çalışmada, Rize Türk Ocağı'nın; Cumhuriyet dönemi Rize'sinin sosyal hayatına olan etkileri ortaya konulmaya çalışılmıştır. Ocakların, 1931 yılında kapatılmalarının ardından CHF'ye (Cumhuriyet Halk Fırkası) aktarılan mal varlıklarına da bu araştırmada yer verilmiştir. Mevcut bilgiler ışığında Rize Türk Ocağı'nın çok aktif olmadığı, yapılan devrimleri desteklediği ve şube üyelerinin CHF'li ya da bu partiye yakın kişilerden oluştuğu sonuçlarına varılmıştır. Hopa ve Pazar Türk Ocaklarının asgaride olsa belirli bir faaliyet içinde buldukları varılan bir diğer sonuçtur. Araştırmada; gazete ve arşiv belgelerinin yanı sıra birincil ve ikincil kaynaklardan da yararlanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Rize, Hopa, Pazar, Türk Ocağı, CHF.

* Bu çalışma, yazarın "Rize Siyasi Tarihi 1923-1950" (Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Trabzon 2017) adlı doktora tezinden üretilmiştir.

** Dr., Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, sinan.basaran@erdogan.edu.tr, ORCID ID: 0000-0001-5465-0859.

Rize Türk Ocakları (Turkish Societies) In The Republican Period (1924-1931)

Abstract

This study deals with “Türk Ocakları” (Turkish Societies) in the Rize province in the Republic period. The societies were founded in three districts of the province. These districts are the center, Athens (Pazar) and Hopa. The obtained information about these societies is limited and mostly belongs to “Rize (Center) Türk Ocağı”. There is not any tangible information on the activities of the other two societies. For this reason, the effects of “Rize Türk Ocağı” on the social life of Rize during the Republic period have been tried to be revealed in the study. The assets of the societies transferred to the CHF (Republican People's Party) after their closure in 1931 have been also included in the study. It has been concluded that “Rize Türk Ocağı” was not very active and supported the revolutions, and that its members were also supporters of CHF or those who were close to the party. Another result obtained from the study is that “Hopa and Pazar Türk Ocakları” were engaged in some activities even at a minimum level. In the study; newspapers and archives as well as primary and secondary sources were utilized.

Keywords: Rize, Hopa, Pazar, Türk Ocağı, CHF

Giriş

20. yüzyıl başlarında Türk milliyetçiliği esası üzerinde kurulan en önemli teşkilat hiç şüphesiz Türk Ocakları'dır (Hacaloğlu, 2000: 48). Ocaklar, milli varlığı tehlikede görerek, İmparatorluk'tan çok, Türkleri kurtarmak gerektiğine inanan Türk gençleri ve aydınlarının bir hayat hamlesi ile ortaya koydukları bir cemiyet olarak karşımıza çıkmaktadır (Sarınay, 1994: 120).

Türk Ocağı, II. Meşrutiyet Devri'nde, kuruluş sırasına göre, Türk Derneği (Kasım 1908) ve Türk Yurdu (Ağustos 1911) isimli ve aynı görüşleri benimseyip savunan milliyetçi derneklerin üçüncüsüdür. Türk Derneği yerini Türk Yurdu'na, Türk Yurdu da yerini Türk Ocağı'na bırakmıştır (Akyüz, 1986: 201). 1912'de yayımlanan Türk Ocağı Esas Nizamnamesinde Ocağın kuruluş tarihi, 25 Mart 1912 olarak belirtilmektedir¹ ve ilk başkanı Ahmet Ferit'tir. Kısa süre sonra da başkanlığa Hamdullah Suphi (Tanrıöver) geçmiştir (Akyüz, 1986: 202).

Açılışından hemen sonra yurt genelinde şubeleşme çalışmalarına başlanmıştır. Ekseriyetle batıda açılan şubelerin sayısı 1913'te 26'ya ulaşmıştır.² Ancak I. Dünya Savaşı sonrası devletin işgale uğramasıyla ocakların faaliyetleri 1922'ye kadar durmuştur (Tuncer, Hacaloğlu, Memişoğlu, 1998: 85). 1923 yılı sonunda ocak sayısı 60'ı (Tuncer ve diğer., 1998: 108), Rize Türk Ocağının açıldığı 1924 yılında ise ocak sayısı 112'yi bulmuştur (Türk Yurdu, Teşrin-i Evvel 1340: 79). Ocakların kapatıldığı 1931 yılında ise şube sayısı 264'tür³ (Tuncer ve diğer., 1998: 380). Millî sınırlar içinde ve dışında günümüze kadar açıldığı tespit edilen ocak sayısı ise 339'dur. (Uzun, 2007: 32).

Açılan ocaklar, Türkler arasında millî bilincin uyanması, Türk kültür ve medeniyetinin açıklığa kavuşturulması, Türk milletinin yükseltilmesi, sosyal, ekonomik ve kültürel yapısının geliştirilmesi amacı uğrunda çalışmıştır (Karaer, 1992: 30-32). Ocakların başlıca faaliyet alanlarına baktığımızda,

¹ Türk Ocağı'nın fiili kuruluş tarihi 20 Haziran 1327 (3 Temmuz 1911), resmi kuruluş tarihi de 12 Mart 1328 (25 Mart 1912) olarak kabul edilmekle birlikte tarihler üzerinde ihtilaflar bulunmaktadır. Konu ile ilgili bk. (Karaer, 1992: 9-12; Tuncer ve diğer., 1998: 9-15).

² Mütareke döneminde işgaller sebebiyle tüm ocaklar faaliyetlerine son vermişlerdi. Millî Mücadele'nin kazanılmasından sonra 1922 yılının Ekim ayında şubeler tekrar açılmaya başlamıştır (Tuncer ve diğer., 1998: 21).

³ Ocakların tam sayısı hakkında elde yeterli bilgi yoktur. Bu yüzden şube sayısı kaynaklarda farklılık göstermektedir.

konferans, müsamere, konser, ders, kurs, yayın, kütüphane, okuma salonları, köylüyü aydınlatıcı etkinlikler, sağlık, sinema, radyo, sergi, balo ve spor olduğu görülür. Bu alanlarda yapılan etkinliklerle hem Milli Mücadele'ye hem de Cumhuriyet döneminde gerçekleştirilen inkılaplara önemli destek verilmiştir⁴ (Sarınay, 1994: 223).

1920'lerin sonlarına doğru Türk Ocakları için hayati önem arz eden gelişmeler yaşanmıştır. Ocakların siyasi bir nitelik taşımadıkları, asla siyasetle uğraşmayacakları yasalarda açık bir ilke olarak benimsenmişse de⁵ (Akyüz, 1986: 205) 1927'lerden sonra durum değişmeye ve CHF'nin Ocaklar üzerinde etkisi artmaya başlamıştır (Karaer, 1992: 36-37).1931 yılına gelindiğinde Türk Ocakları tüm mal varlığı ile CHF'ye devredilmiştir. Türk Ocaklarının 12 Ağustos 1930'da kurulan SCF'ye (Serbest Cumhuriyet Fırkası) gösterdiği yakınlık, Ocakların CHF'ye devredilmesinde önemli bir etken olmuştur.⁶ (Kızılırmak, 2012: 209).

Ocakların bu faaliyetleri CHF çatısı altında açılan Halkevleri ile devam ettirilmiştir. Böylece, Türk bilincinin oluşturulmasında, Türkiye Cumhuriyeti ile birlikte gelen yeniliklerin halka tanıtılmasında çok önemli hizmetleri görülen Türk Ocaklarının faaliyetleri, tekrar kuruldukları 1949 yılına kadar sona ermiştir.

Cumhuriyet döneminde Rize vilayetinde bulunan Türk Ocaklarının konu alındığı bu çalışma daha önce Zehra Arslan tarafından "Rize Türk Ocağı (1923-1931)" adıyla kaleme alınmıştı. Ancak elde edilen yeni bilgiler bu çalışmanın yeniden ele alınmasını gerekli kılmıştır. Arslan'ın yaptığı bu çalışmada; Rize Türk Ocağı'nın bazı faaliyetlerine ve kimi yıllara ait yönetim kurulu üyelerinin adlarına yer verilmiştir. Hopa Türk Ocağı'nın bir döneme ait yönetim kurulu üyeleri belirtmiştir. Ayrıca Rize'deki Türk Ocaklarının CHF'ye devredilme süreçlerinden bahsedilmiştir. Tüm bu bilgiler ışığında bazı sonuçlara varılmıştır. Ancak varılan bu sonuçların bir kaçı, elde edilen yeni bulgularla birlikte tekrar yorumlanmaya ihtiyaç duyulmuştur. Ayrıca yaptığımız bu çalışmayla Rize Türk Ocağı'nın; Cumhuriyet dönemi

⁴ Türk Ocakları'nın Milli Mücadele ve Cumhuriyet dönemleri faaliyetleri için bk. (Karaer, 1992: 13-76; Sarınay, 1994: 223-320; Tuncer ve diğer., 1998:71-87)

⁵ Siyasetle uğraşmayı reddeden Türk Ocakları, I. Dünya Savaşı sırasında bu prensiplere bağlı kalmalarına rağmen mütareke yıllarında, büyük değişiklikler ve baskılar getiren olayların tesiri ile gerek işgalci kuvvetlere karşı ve gerekse Osmanlı Devleti'ne karşı zaman zaman siyasi eylemlere de girmek zorunda kalmıştır. Mütareke dönemi siyasi faaliyetler için bk. (Akyüz, 1986: 205; Sarınay: 1994: 224-228).

⁶ Ocakların kapatılmasının diğer iç ve dış nedenleri için bk. (Akyüz, 1986: 217; Bayraktutan, 1996: 106-109; Güneş, 1999: 11-15; Sarınay, 1994: 320-370).

Rize'sinin sosyal hayatına olan etkileri de ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bununla birlikte bazı yönetim kurulu üyelerinin biyografilerine dair bilgiler dipnot olarak sunulmuştur.

Araştırmada; gazete ve arşiv belgelerinin yanı sıra birincil ve ikincil kaynaklardan da yararlanılmıştır.

Rize Türk Ocakları

Ocakların Kuruluşu ve Teşkilatları

Rize Türk Ocakları; Rize Merkez, Pazar ve Hopa⁷ olmak üzere üç şubeden oluşmaktadır. Bunlardan Rize Türk Ocağı 1924 yılında kurulmuştur⁸. Bilinen ilk Ocak heyeti 1926 yılına aittir. 1925 yılı Kasımında yapılan seçim sonrası heyete seçilen kişiler ve görevleri şunlardır: başkan Selahaddin, kâtip Sahil Sıhhiye İdaresi memuru Ahmet, delege Sıhhiye Müdürü Hikmet, sayman ve veznedar Tuzcuoğlu Süleyman,⁹ üyeler; Baytar Müdürü Selim, Orta Mektep Müdürü Nihat ve Tahrirat Başkâtibi Hulusi Beyler (Cumhuriyet, 7 Şubat 1926: 4).

1928 yılı Rize Türk Ocağı idaresi ise şu isimlerden oluşmaktadır: başkan Vali Cemil,¹⁰ kâtip 7. A. 3. Tb. Tabibi Gâlib Kenan, delege Eczacı Tevfik,¹¹ sayman Şehbenderoğlu Behçet, veznedar Kolçakoğlu Sabri,¹²

⁷ Bugün Artvin'in bir ilçesi olan Hopa, 1933'e kadar Rize'nin ilçesiydi.

⁸ Eldeki belgelerde doğrudan kurulduğu yıl 1924 olarak belirtilmemekle birlikte ilk görünen faaliyet bu yıla aittir. Bk. (Türk Yurdu, Kânûn-ı Evvel 1340: 229) . Ayrıca 1925 yılı Ocak ayı tarihli bir diğer belgede, "Aktif Ocaklar" başlığı altında Rize'nin geçmesi ve önceki yıllarda açık olan ocaklar içinde Rize'nin adının bulunmaması da bu sonucu desteklemektedir. Bk. (Türk Yurdu, Kânûn-ı Sâni 1341: 335).

⁹ Tuzcuoğlu Süleyman Bey, 1919'da Rize'de şubesi açılan MHG'nin (Müdafaa-i Hukuk Grubu) ilk yönetim kurulu üyelerindendir. Diğer üyelerle ilgili bk. (Sarıkaya, 2004: 117).

¹⁰ Tam adı Mehmet Cemil'dir. 1886/1887'de (R.1302) Bağdat'ta doğdu. 3 Eylül 1908'de Selanik Valiliğinde maiyet memuru olarak göreve başladı. 4 Temmuz 1911'e kadar bu göreve devam etti. Ardından 1911-1912 arası Ulukışla, 1913-1914 arası Bor, 1914-1915 arası Lapseki, 1915-1916 arası Ayvacık, 1916'da Balya, 1916-1917 arası İnebolu, 1917'de Düzce, 1917-1919 arası tekrar İnebolu, 1920-1922 arası Bafra, 1922'de Boyabat ve 1923'te Hafik ve 1924-1925 arası Bayburt kaymakamlığı yaptı. Boyabat kaymakamlığı sonrası 1922-1923 arası Samsun'da Fransızca öğretmenini olarak bir süre çalıştı. 1925-1927 arası Eskişehir Valisi olarak atandı. 15 Ekim 1927 - 6 Şubat 1929 tarihleri arasında Rize Valiliğini yürüttü. Bu görevde iken 06.02.1929 tarih ve 8/14 No.lu karamame ile vekâlet emrine alındı. 9 Ağustos 1931'de emekli oldu (İçişleri Bakanlığı Arşivi [İBA], Personel Özlük Dosyası).

¹¹ Eczacı Tevfik Tuna, MHG Rize şubesinin ilk yönetim kurulu üyelerindendir. 1930 ve 1931 yıllarında Halk Fırkası Rize il yönetiminde görev aldı. 1932'de Rize'de açılan halkevinin ilk oluşturulan şubelerinden Temsil şubesinin yönetiminde bulundu. 1934 ve 1935 yıllarında bu kurumun başkanlığına getirildi. 1935'te bu görevinden istifa etti. (B. 1932: 2; Çoruh, 28 Şubat 1935: 3; Çoruh, 4 Nisan 1935: 3; Sarıkaya, 2004: 117).

¹² Sabri Kolçak, 1935 ve 1941 yıllarında CHF Rize Merkez ilçesi yönetim kurulunda görev aldı. 1935'te Rize Halkevi Sosyal Yardım şubesinin yönetiminde ve 1939'da da Belediye Daimi Encümen üyeliğinde bulundu. Ayrıca CHF'nin ikinci seçmenlerindendir. (BCA, 490.01/973.766.2; BCA, 490.01/269.1075.2;

üyeler; Mataracı Mehmet¹³ ve Kazancıoğlu İbrahim Beyler (Türk Yurdu, Mayıs 1928: 47). Üyelerden Mehmet Mataracı aynı zamanda CHF Rize merkez il yönetiminin mutemedidir¹⁴ (Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi [BCA], 490.01/284.1138.2).

Rize Türk Ocağında başkanlık görevinde bulunan bir diğer kişi, 1946 seçimlerinde Rize'den CHF milletvekili aday adayı olan Millî Eğitim Bakanlığı Seferberlik ve Askerlik Öğretimi Müdür Vekili Reşit Aksoy'dur¹⁵ (BCA, 490.01/316.1296.1). Ancak kendisinin hangi tarihte başkanlık yaptığı tespit edilememiştir.

Hopa Türk Ocağına baktığımızda, 1926 yılında açılmış olması kuvvetle muhtemeldir.¹⁶ O tarihteki başkanı Hüseyin Avni Bey'dir (Rıza, 1926: 2). 1928 yılı Hopa Türk Ocağı idaresini oluşturan isimler ise şunlardır: başkan tüccardan Osmanağaoğlu Nuri (Aksoy), kâtip sâbık Sıhhiye Merkezi sayman ve veznedarı Seyfeddin, delege tüccardan Osmanağaoğlu Cemal,¹⁷ sayman tüccardan Aliefendioğlu Nusret, veznedar Tayyare Cemiyeti saymanı Ziya, üyeler; tüccardan Dağıstanlıoğlu Hamdi ve lise mezunlarından Şevket Beyler (Arslan, 2013: 72; Türk Yurdu, Mayıs 1928: 47). 1931'deki Ocak başkanı ise Nuri Aksoy'dur (BCA, 490.01/636.99.1).

BCA, 490.01/276.1108.1; Çoruh, 28 Şubat 1935: 3; Çoruh, 11 Nisan 1935: 4; Rize, 11 Mart 1939: 3; Rize, 14 Birincikânun 1940: 1).

¹³ Mehmet Mataracı, Tek Parti Dönemi'nde Rize siyasetinin bir numaralı adamıdır. 1879'da (R.1295) Rize'de doğdu. Eski ve yeni harflerde okuma-yazma bilmesinin dışında herhangi bir tahsili yoktur. Askerlik yapmadı. I. Dünya Savaşı'nda Hopa'ya giden gönüllü birliklere gerekli olan malzemenin deniz yoluyla nakliyesi görevinden bulundu. Bölgenin Ruslar tarafından işgali üzerine İstanbul'a gitti. Burada fırıncılıkla uğraştı. Millî Mücadele Dönemi'nde, Ankara'nın görevlendirilmesi üzerine Rize'ye geri döndü. Millî Mücadeleye, Batum üzerinden deniz yoluyla silah ve cephaneye nakliyesi görevinde bulundu. Rize'de MHG'nin ve akabinde kurulan CHP'nin kurucu başkanlığını üstlendi. Uzun yıllar Rize'de CHP il başkanlığı görevinde bulundu. Ticaretle ve çiftçilikle uğraştı. Rize'nin sözü geçen eşrafından olan Mehmet Mataracı, 1953 yılı Ağustosunda vefat etti. Rize Tophane Mahallesi'nde bulunan aile kabristanlığına defnedildi. Geniş bilgi için bk. (Başaran: 2017; Taşpınar, 2004: 431-432; Zihnioglu, 2008: 28-30).

¹⁴ Mutemet; CHF genel merkezinden atanan başkanlara denilmektedir. Demokratik olmayan bu uygulamaya 1931 Kurultayı'nda son verilmiştir. Onun yerine il kongresinde seçilen kişinin başkanlığının kabulü uygulaması getirilmiştir. Bununla birlikte Genel Merkez, lüzum görmesi halinde vilayetlere mutemet atama hakkını yine de saklı tutmuştur (CHF, 1931: 17).

¹⁵ Reşit Aksoy, 1900/1901 (R. 1316) yılında İstanbul'da doğdu. Aslen Rizelidir. İstanbul Erkek Öğretmen Okulundan 1922'de mezun oldu. I. Dünya Savaşında iki yıl kadar yedek subaylık yaptı. İstanbul Darüleytam, Rize İdadisi tabii ilimler öğretmenliği, Hopa Yatılı Okulu, Rize Kurtuluş Okulu başöğretmenliği, Van ilköğretim müfettişliği ve ortaokul öğretmenliği görevlerinde bulundu. 1932'de Rize Halkevi açıldığında mevcut şubelerinden Güzel Sanatlar şubesinin yönetim kurulu başkanlığı ve üyeliği görevlerinde bulundu. 1935 sonrası MEB merkez kadrosunda çalıştı. (B., 1932: 5; BCA, 490.1/316.1296.1; Rize, 18 Şubat 1932: 2).

¹⁶ 15 Mart 1926 tarihli Yeni Yol gazetesindeki "Açık Mektup" başlıklı yazı, böyle bir ihtimal uyandırmaktadır. Bk. (Rıza, 1926: 2).

¹⁷ Cemal Aksoy, 1935 yılında CHP Hopa ilçesi yönetim kurulu üyeliğinde bulunmuştur (BCA, 490.01/698.375.1).

Pazar Ocağı 1928’de kurulmakla birlikte¹⁸ (Türk Ocakları, 1930: 32), heyet üyelerine dair ulaşılabilen herhangi bir bilgi mevcut değildir.

Türk Ocakları, Cumhuriyet döneminde, ilki 1924’te olmak üzere 7 kurultay gerçekleştirmiştir.¹⁹ Eldeki bilgilere göre bu kurultaylardan bazılarında Rize Türk Ocaklarını temsil eden kişiler şunlardır: 1927’de Rize’yi Ali Bey ve Hopa’yi Ragıp Bey (Türk Ocakları, 1928: 158; Üstel, 2010: 252-253); 1928’de Rize’yi Şevket Bey ve Pazar’ı Fuat Bey (Türk Ocakları, 1930: 4); 1931’deki son kurultayda Rize’yi Fuat Bey ve Pazar’ı Süreyya Fehmi Bey temsil etmiştir. Bu son kurultaya Hopa temsilcisi Rıfat Bey katılmamıştır (BCA, 490.01/83.308.1).

Türk Ocakları Merkez Heyeti 1928’de Ocak müfettişleri ve teftiş mıntıkaları oluşturmuştur. Rize, oluşturulan Şimal Müfettişliği içinde yer almıştır ve bu bölgenin müfettişliğine Zonguldak Mebusu Ragıp Bey atanmıştır (Arslan, 2013: 72; Türk Ocakları, 1930: 29; Türk Yurdu, Mayıs 1928: 44).

Ocakların Faaliyetleri

Rize Türk Ocağı, 1925’te aktif ocaklar arasında görünse de (Türk Yurdu, Kânûn-ı Sâni 1341: 335), Ocağın kayıtlara yansıyan faaliyetleri pek azdır. Bilinen ilk faaliyeti Ziya Gökalp’in ölüm yıl dönümü münasebetiyle 1924 yılında yayımlanmış olduğu taziye mesajıdır. Mesaj şu şekildedir:

*Türk’ün büyük mütefekkeri ve millî mürşidi Ziya
Gökalp’in üfûl-i ebedisi [sonsuz dek olan ölümü] bir tîr-i
zehrîn [çok acı bir ok] gibi yüreklerimize saplanmıştır.
Memleketimizde derin bir ilim ve fazilet boşluğu daha açan
bu elim ziyâ’dan [kaybolma] dolayı bunun [bugün] Türkleri
muhtac-ı taziye görürüz. Yekdiğerimizi teselliye takat var mı?
(Arslan, 2013: 73; Türk Yurdu, Kânûn-ı Evvel 1340: 229).*

Rize Türk Ocağının faaliyetlerine dair eldeki bilgilerin çoğu 1926 yılına aittir. Buna göre, 1925’in son ayında yapılan kongreyle 1926 yılının yeni idare kurulu seçilmiştir. Seçilen kurul hemen çalışmalara başlamış ve ilk olarak ocağın spor heyetini kurmuştur. Gençlerden müsamere ile musiki heyetleri

¹⁸ Pazar Türk Ocağının kuruluş tarihi net olarak bilinmemekle birlikte, eldeki veriler değerlendirildiğinde 1 Nisan 1927-31 Mart 1928 tarihleri arasında kurulduğu anlaşılmaktadır.

¹⁹ İlk kurultayların her yıl yapılması öngörülmüşse de 1928’den sonra iki yılda bir yapılmasına karar verilmiştir. Bu yüzden 1924, 1925, 1926, 1927, 1928 ve 1930’da olmak üzere altı kurultay toplanmıştır. Ocakların CHF’ye devredilme kararı ile son kurultay bir yıl önce yani 1931’de yapılmış ve böylece toplam 7 kurultay gerçekleştirilmiştir.

oluşturulmuş ve hemen musiki derslerine başlanılmıştır. İlk müsamere 8 Ocak'ta verilmiştir (Aydın, 1926: 13; Cumhuriyet, 7 Şubat 1926: 4). Sonraki tarihlerde de çeşitli müsamereler düzenlenmiştir. Ayrıca Rize Türk Ocağında imkânlar ölçüsünde bir de kütüphane kurulmuştur (Tuncer ve diğer., 1998: 185, 197). Aynı yıl İzler mecmuasında “Rize’de Hayat” başlığı ile yayımlanan bir yazıda Rize Türk Ocağının faaliyetleriyle ilgili şöyle denilmektedir:

(...) *Akşamın sessizliğine rağmen ocakta celb-i dikkat [dikkat çekici] bir hayat vardı. Gençler hareketli, gayretli, faal görünüyordular. Musiki şubesi evinde çalışıyor, bir takım gençler müsamerelerle uğraşıyorlardı. Dans salonunda medeni hayatın yeni oyunları, ihtiyarları bile hayata, ocağa ısındırıyordu. Kütüphanede mütalâaya [okumaya] dalan ihtiyar, genç birçok zevat bulunuyordu. Demek asrî hayat tam manasıyla almış yürümüştü (...)* (Yekta, 1926: 16).

Görüldüğü üzere Ocağın pek çok kolu faal olarak çalışmaktadır. Yine bu faaliyetlerin yanı sıra ocakta balolar da düzenlenmektedir (Karaer, 1992: 171).

Cumhuriyet devrimlerini benimseyen ve uygulayan Rize Türk Ocağı, 1927 yılında kılık-kıyafete dair önemli bir karara öncülük etmiştir. Türk Ocağının önerisiyle İl Genel Meclisi, Rize’de peçe takılmasını, zıpka²⁰ ve mintan gibi gayri medeni diye adlandırdığı kıyafetlerin giyilmesini yasaklamıştır (Cumhuriyet, 12 Şubat 1927: 2). Aynı yıla ait bir başka faaliyet, Mustafa Kemal Paşa’nın Büyük Nutku’nu okuması sebebiyle gazeteye yansıyan Gazi’ye övgü ve bağlılık mesajıdır. Hâkimiyeti Milliye’de yayımlanan mesaj şu şekildedir: “Bir meş’ale-i ilâhi [aydınlatici ilâh] olan dehânızın rehğüzârımıza [gececek yol] açtığı geniş ve nurlu yolda yürümeye ant eden ve aziz mürşidinin feyzdar ilham kaynağından kuvvet alan gençlik Ulu Gazi’nin yüksek kudretkârlığı önünde hürmetle eğilir ve selâmlar” ([Rize] Türk Ocağı, 10 Teşrîn-i Sâni 1927: 1).

Ocakların önemli faaliyet alanlarından birisi de spordu. 1926 yılında Rize Türk Ocağı Spor şubesi idare heyeti seçiminde genel kaptanlığa mühendis yardımcısı Fuat Bey seçilmiştir. Spor faaliyetlerinin başında futbol gelmekteydi. Ocakta futbol dışında farklı spor dallarıyla da ilgileniliyordu. Ocak, 1926’da kendi imkânlarıyla belediye bahçesinde bir tenis kortu

²⁰ Karadeniz kıyısında giyilen dar paçalı pantolon.

yaptırmıştır. Yeniay dergisinde çıkan “Türk Ocağı Spor Şubesi” başlıklı yazıda bu tenis kortuyla birlikte Rize’de ilk defa gençlere saha temin edilmiş olduğu belirtilmektedir (Aydın, 1926: 13). Bunun yanında önemli günlerde spor gösterileri de düzenlenmiştir. Boksla da ilgilenen ocağın faaliyetleri 1929 yılı sonlarına doğru iyice zayıflamıştır (Mahi, 1931: 1). Kapatıldığı 1931 yılında il dâhilindeki ocaklarda esaslı bir spor teşekkülü kalmamıştı (BCA, 490.01/65.246.1; BCA, 490.01/79.293.2). Rize vilayet gazetesinde yayımlanan bir yazıda konuya dair şöyle denilmektedir:

Bir zamanlar sporda, az çok bir varlık gösteren bu teşekkül, bilâhare mahiyetinden ve gayesinden sapmış, kuvvet ve kudretini kaybetmiş, son seneler zarfında bütün faaliyeti, spor namına bir iki müsamere vermekten, boks ve futbolla alakadar olmaktan ibaret kalmıştı ve Türk Ocaklarının kapatılması üzerine de hiçbir iz bırakmadan silinip gitmişti (Mahi, 1931: 1).

Türk Ocaklarının üzerinde durduğu hususlardan biri de Türkiye sınırları içerisinde yaşayan insanların Türkçe konuşması gerekliliğiydi. 1926 yılı Türk Ocakları Üçüncü Kurultayı’nda ve yine sonraki bazı kurultaylarda bu yönde çok keskin konuşmalar yapılmıştı. Hatta Bursa’da Türk Ocağının programı gereğince belediye, halkın Türkçe dışında başka bir dil konuşmasını yasaklamış ve yasağa uymayanları cezalandırma kararı almıştı (Karaer, 1992: 48-51). Yine Trabzon’da Rumca ve Lazcayla mücadele için bazı çalışmalar yapılmaya başlanmıştı. 1926 yılında Trabzon’da yaygınlaşan bu yöndeki çalışmanın bir benzerinin de Hopa Türk Ocağında başlatılmasına dair bir gazete yazısı yayımlanmıştı. Yeniay gazetesinde “Açık Mektup” başlığı ile çıkan bu yazıda, Türkçenin önemi vurgulanarak, ocağın bölgede Lazca ile mücadele etmesi ve Türkçeyi halka öğretmesi hususunda çalışma yapması istenmişti (Rıza, 1926: 2).

Rize Türk Ocaklarının çalışmalarına dair elimizde fazla bilgi olmamakla birlikte ocakların bütçeleri incelendiğinde bizlere bir takım fikirler vermektedir. Kıyas yapabilmek adına bölgedeki diğer bazı ocakların da yer aldığı 1927-1928 yıllarına ait bütçeler şu şekildedir (Tuncer ve diğer., 1998: 284-293; Türk Yurdu, Mart 1928b: 64-66):

Tablo 1: 1927-1928 Yılı Bazı Türk Ocaklarına Ait Bütçeler

Ocak Adı	1927 Yılı Bütçesi	1927 Yılı Bütçesi
Rize	2.300	-
Pazar	-	1.960
Hopa	2.025	776
Artvin	2.374	-
Erzurum	1.500	-
Trabzon	2.361	5.200
Of	300	1.310

Tabloda görüldüğü üzere, Rize'deki Türk Ocaklarının bütçeleri çevre ocaklarıyla kıyaslandığında aşağı bir çizgi göstermemektedir. Ayrıca ilgili yıllara ait ülkedeki tüm ocakların bütçelerine bakıldığında Rize Türk Ocağının bütçesi pek çoğundan fazladır²¹ (Tuncer ve diğer., 1998: 284-293).

Diğer iki ilçe ocaklarının faaliyetlerine dair bir bilgiye rastlanmamıştır. Sadece Hopa Türk Ocağının, 1928 yılı Şubat ayında yaptığı dernek toplantısını merkeze bildiren ocaklar arasında yer aldığı anlaşılmaktadır (Arslan, 2013: 73; Türk Yurdu, Mart 1928a: 55).

Rize Türk Ocaklarının asgaride olsa faaliyette buldukları muhakkaktır. Zira yeterli kaynağa ve faaliyetlerini yürütecek bir mekâna sahip olmayan bölgelerde ocak açılmasına izin verilmemesi²² (Türk Ocakları, 1930: 32), faaliyetleri ve imkânları iyice zayıflayan ya da Ocak Yasası'na aykırı hareket eden ocakların kapatılması²³ (Türk Ocakları, 1930: 31) gibi hususlar

²¹ Ancak sadece il merkez ocak bütçeleri dikkate alındığında Rize'nin ortalamasının altında olduğu görülmektedir. Ocak bütçeleri için bk. (Tuncer ve diğer., 1998: 284-293).

²² 1928 senesi kurultayında Pazar, Çölemerik, Hendek, Silvan, Çemişgezek'te ocak açılmasına izin verilirken; Mesudiye, Gümüşhane, Malkara, Erhuy, Lice, Suşehri, Hasankale, Gümüş Hacıköy, Şerefli Koçhisar, Demirköy, Akdağ Madeni, Daday, Ilgaz, Büyük Çekmece, Honaz, Köşk, Şarlı, Pazarlık kasaba ve nahiyelerine, ocağın hayat ve inkişafı için yeterli derece müsait bir yere ve kaynaklara sahip olmadıkları gerekçesiyle müsaade edilmemiştir (Türk Ocakları, 1930: 32).

²³ Tosya Ocağının teftişi neticesinde bu ocak heyetinin Ocak Yasası'nın amaçları dışına çıkarak farklı gayeler için çalıştığından ve yerlerine yeni heyetin seçilmesine imkân bulunmadığından dolayı ocak kapatılmıştır. Yine iki defa yapılan teftiş neticesinde Cebelibereket Ocağının faaliyet için yeterli araçlara sahip olmadığı anlaşıldığından; Arapkir, Orhangazi, Balye ocakları da yeterli derecede faaliyet gösteremediğinden kapatılmıştır (Türk Ocakları, 1930: 31).

dikkate alındığında, Rize Türk Ocaklarının tüm ocakların kapatıldığı 1931 yılına kadar açık kalması bunun bir göstergesidir.

Ocakları Kapatılması, Menkul ve Gayri Menkullerinin CHF'ye Devredilmesi

Türk Ocakları, 10 Nisan 1931'de yaptığı olağanüstü kurultayda ocakların kapatılması ve tüm mal varlıklarının CHF'ye devredilmesi kararını almak zorunda kalmıştır. CHF Merkez İdare Heyeti, alınan bu kararın ardından vilayetlerden, merkez ve kazalardaki ocakların; mal varlıklarının, alacak ve borçlarının bildirilmesini; akabinde yayımlanan talimatnameye göre gayrimenkullerin satılmasını veya ihtiyaç olması halinde ocak eşyalarının parti binalarında kullanılmasını istemiştir (BCA, 490.01/107.426.1). Böylece tüm yurttaki ocakların mallarının satışı ve CHF'ye devri süreci başlamıştır. Daha öncesinde bazı Türk Ocaklarına emvâl-i metrûkeden (terkedilmiş mallardan) bina temin edilmişti²⁴ (Karaer, 1992: 24-25). Karaer (1992), bina temin edilen ocaklar arasında Rize Türk Ocağını göstermekteyse de (s. 25) Ocakların mal varlıklarının CHF'ye devri esnasında ne Merkez Ocağının ne de diğer ilçe ocaklarının kendilerine ait binaları vardı. Dolayısıyla üç ocak da kiralık binalarda faaliyet göstermekteydi (BCA, 490.01/107.426.1). Rize Merkez Türk Ocağının parti tarafından teslim alınan başlıca eşyaları bozuk bir Baltık marka radyo, bir tenis takımı, gramfon, yazıhane, Mustafa Kemal'in büyütülmüş bir fotoğrafı, abajurlu iki adet asma lamba, hazeran²⁵ sandalye, saat, masa ve perde olup tüm bu eşyaların tahmini bedelleri 366 liraydı. Eşyaların da Rize CHF binasında kullanılması talep edilmiştir. Ocağın mevcut parası ise 56 liraydı (BCA, 490.01/65.246.1). Kapatılan ocakların -varsahesaplarındaki paranın parti hesabına karıştırılmamasına ve CHF Merkez İdare Heyeti Başkanlığına gönderilmesine dair vilayetlere genelge yazılmışsa da (BCA, 490.01/76.282.1) bahsi geçen 56 lira Rize CHF İdare Heyeti tarafından merkez parti binasının inşasında kullanılmıştır (BCA, 490.01/65.246.1).

Hopa Türk Ocağında ise teslim alınan eşyanın bedeli 1.270 lira olarak tespit edilmişti. Ancak parti idare başkanlığı biçilen bu değer, eşyaların bugünkü karşılığının olmadığını, eşyaları gerçek değerinin 270 lira civarında olduğunu belirtmiştir. Bunlar bozuk bir radyo, 14 takım sinema filmi ve

²⁴ Hükümetin 1924 yılında, Türk Ocaklarına, emvâl-i metrûkeden bedeli mukabilinde bina teminine dair aldığı bu karar için bk. (BCA, 30.18.1.1/10.33.16).

²⁵ Sandalye yapımında kullanılan bir tür kamış.

makinesi, yazıhane, sandalye, masa, asma saat, kumaş, perde gibi eşyalardı. 54 lira kıymetinde kitap ve bir de kütüphanesi bulunmaktaydı (BCA, 490.01/65.246.1). Bu eşyaların hepsi Hopa CHF teşkilatına devredilmiştir (BCA, 490.01/67.255.2). Devredilen eşyaların bir kısmı zayi olmuş ve bir kısmı satılmıştır. Satılan eşyaların parası da kapatılan ocağın başkanı Nuri Bey'in söylemesine göre tahsil edilememiştir (BCA, 490.01/636.99.1). Ocağın bozuk olan radyosu, daha sonra parti tarafından Hopa İlkokulunun müzesine bağışlanmıştır (BCA, 490.01/67.255.2). Ocağın toplanmasına imkân görülmeyen 706 lira üye alacağına karşılık 456 lira borcu vardı. Bu borcun, 283 lirası bina kirası, 105 lirası hademe ücreti ve 68 lirası dinamo bedeliydi (BCA, 490.01/65.246.1).

Pazar Türk Ocağının teslim alınan eşyalarının tahmini bedeli de 92 liraydı ve başlıca eşyaları gramofon, yazıhane, sandalye, masa, saat, yazı takımı ve perdeden ibaretti. Aynı şekilde eşyaların parti binasında kullanılması istenmişti. Ayrıca Ocağın 160 lira borcu vardı. Bunun 75 lirası kira ve 85 lirası da hademe ücretiydi. Buna karşılık 548 lirası üyelere tahsil edilemeyen ve 125 lirası özel idarenin yardım amaçlı koyduğu ödenek olmak üzere toplam 673 lira alacağı bulunmaktaydı (BCA, 490.01/65.246.1).

CHF genel merkez heyeti bu dönem vilayetlerdeki ocaklardan topladığı paralarla borçlu olan ocakların borçlarını kapatmayı düşünmüştür (BCA, 490.01/107.426.1). 1934 yılına gelindiğinde Hopa Türk Ocağının 180 lirası kira ve 60 lirası da eşya bedelinden olan toplam 240 lira borcu kaldığı Genel Merkeze bildirilmişse de (BCA, 490.01/67.254.2), 19 Mayıs 1935 tarihli komisyon tutanağına göre Hopa'nın yukarıda daha önce de belirttiğimiz 283 lira kira borcu gözükiyordu. Bu meblağla birlikte Hopa Türk Ocağının 68 lira olan dinamo borcunun ve Pazar Türk Ocağının 75 lira olan kira borcunun ödenmesine karar verilmiştir (BCA, 490.01/83.308.1).

Tüm bunların yanında İl Özel İdare tarafından yarısı CHF Hopa Teşkilatı'na yarısı da Hopa Türk Ocağına ait olmak üzere toplam bedeli 500 liralık bir arsa bağışlanmıştı (BCA, 490.01/65.246.1). 30 metre uzunluğunda 20 metre genişliğinde ve iskeleye yakın şose üzerindeki bu arsa 1930 yılında Halk Partisi ile Türk Ocağını içine alacak bir bina yapılması için yarı yarıya bu iki kuruma verilmişti (Rize, 4 Şubat 1932: 4). Parti merkezi bu arsanın satılmasını, ocağın hissesine düşen 250 liralık kısmın merkeze gönderilmesini istemiştir (BCA, 490.01/65.246.1). Ancak hukuki bir durum yüzünden arsa

partie devredilememiştir²⁶ Rize, 4 Şubat 1932: 4). Daha sonra İl Özel İdare bu bağıştan vazgeçmeyi düşünmüştür. Özel İdarenin bu tutumu, CHF Merkez İdare Kurulunda memnuniyetsizlik yaratmıştır (BCA, 490.01/65.246.1). Sonuç olarak merkezin talep ettiği şekilde satış gerçekleştirilmemiş olmakla birlikte, 31 Ocak 1932 tarihli İl Genel Meclis toplantısında Türk Ocağının hissesi Hopa’da yeni bir parti binası yapılmak üzere CHF’ye bağışlanmıştır (Rize, 4 Şubat 1932: 4; Türk Yurdu, 1963: 62).

Sonuç

Türk Ocakları Rize’de; 1924-1931 tarihleri arasında Merkez, Hopa ve Pazar olmak üzere üç şubede faaliyet göstermiştir. Bu ocakların genel durumu değerlendirildiğinde pek faal olmadıkları söylenebilir. Ancak faaliyetleri ve imkânları iyice zayıflayan ocaklar kapatılırken Rize Türk Ocaklarının tüm ocakların kapatıldığı 1931 yılına kadar açık kalmaları asgaride olsa belirli faaliyette bulduklarını göstermektedir.

Rize (Merkez) Türk Ocağının faaliyetleri değerlendirildiğinde, Cumhuriyet devri yeniliklerini desteklediğini ve bu yeniliklerin toplum hayatına mal edilmesi hususunda -en azından bazı dönemler- aktif çalıştığını söylemek mümkündür. Özellikle 1926 yılı çalışmalarına bakıldığında, ocağın kişilere entelektüel bir ortam sunduğu ve ocakta Cumhuriyet Dönemi’nde hedeflenen modern hayatın unsurlarının oluşturulduğu görülür. Bunun yanında ocağın faal bir spor şubesi bulunmaktadır. Bu şube futbol başta olmak üzere boks ve tenis gibi farklı sportif faaliyetlerle de ilgilenmiştir. Önemli günlerde spor gösterileri düzenlemiştir. Rize’de ilk spor sahasının oluşturulmasında ocağın önemli bir rolü vardır. Ancak ocağın diğer alanlarda olduğu gibi spor faaliyetlerinde de son yıllarda pek bir varlık göstermediği hatta sadece isimden ibaret kaldığı anlaşılmaktadır.

Rize’deki ocakların dikkat çeken bir yönü, oluşturulan yönetimlerde devlet görevlilerinin yer almasıdır. Özellikle Merkez Ocağının 1928 yılı idare heyeti başkanının vali olması ocağın Küçükuşurlu’nun (2012) ifadesiyle, “yarı resmi kuruluş” (s.145) gibi çalıştığının bir işaretidir. Bunun yanında yönetiminde bulunan bazı kişilerin, yönetimde buldukları dönemde ya da sonraki yıllarda CHF’de görev almış olmaları; CHF’nin Rize Türk Ocakları

²⁶ Hukuki durum şuydu: Tapu memuru huzurunda vazgeçme işlemi yapılmadan Türk Ocağı lağvedilmişti. Bu yüzden İl Daimi Encümeni arsanın firkaya ait kısmı için ferağ muamelesinin yapılmasını ve Ocağa ait işlemin de ertelenmesine karar verdi. (Rize, 4 Şubat 1932: 4).

üzerinde etkili olduğunun göstergeleridir. İdare heyetini oluşturan diğer şahısların mesleklerine bakıldığında ocakların buldukları bölgede saygın bir yerlerinin olduğu anlaşılmaktadır.

Üç ocağın da kendilerine ait bir binası bulunmadığından, faaliyetlerini kiralık binalarda gerçekleştirmişlerdir. 1931’de ocakların kapatılmasının ardından üç şubenin mefruşatı buldukları merkezlerdeki CHF parti binalarına aktarılmıştır. Hopa Türk Ocağının ilçe parti binasına devredilen eşyaların bir kısmı zayi olmuş ve bir kısmı satılmıştır. Satılan eşyaların parası da tahsil edilememiştir. Rize Türk Ocağı’nın mevcutta bulunan parası parti il binasının inşasında kullanılmıştır. Hopa ve Pazar Ocaklarının alacakları borçlarından fazla olmasına rağmen bu alacaklar tam olarak tahsil edilememiş ve borçları Genel Merkez tarafından ödenmiştir. Hopa Türk Ocağı ile Hopa CHF ilçe teşkilatına ait bulunan ortak arazi de ilçede parti binası yapmak kaydıyla İl Genel Meclis kararıyla CHF’ye devredilmiştir.

Kaynakça

1. Arşiv Kaynakları

1.1. Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA)

- 30.18.1.1/10.33.16.
 490.01/65.246.1.
 490.01/67.254.2.
 490.01/67.255.2.
 490.01/76.282.1.
 490.01/79.293.2.
 490.01/83.308.1.
 490.01/107.426.1.
 490.01/269.1075.2.
 490.01/276.1108.1.
 490.01/284.1138.2
 490.01/316.1296.1.
 490.01/422.1753.1.
 490.01/636.99.1.
 490.01/973.766.2.

1.2. Diğer Arşiv Kaynakları

İçişleri Bakanlığı Arşivi (İBA)

2. Kitaplar, Gazeteler, Tezler ve Makaleler

- Akyüz, K. (1986). Türk Ocakları. *Belleten*, (196), 201-228.
 Arslan, Z. (2013). Rize Türk Ocağı (1924-1931). *Türk Yurdu*, 33 (309), 72-74.
 Aydın, İ. (Kânûn-ı Evvel 1926). Türk Ocağı Spor Şubesi. *Yeniay*, (2), 13.
 B., M. (18 Şubat 1932). Halk Evleri ve Gençlik. *Rize*, 1-2.
 ----- (7 Temmuz 1932). Fırka Binasında Bir İçtima. *Rize*, 4-5.
 Başaran, S. (2017). *Rize Siyasi Tarihi (1923-1950)*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Trabzon.
 Bayraktutan, Y. (1996). *Türk Fikir Tarihinde Modernleşme, Milliyetçilik ve Türk Ocakları 1912-1931*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
 Bir Aylık Ocak Haberleri. (Mart 1928a). *Türk Yurdu*, (196-2), 55.
 Bir Aylık Ocak Haberleri. (Mart 1928b). *Türk Yurdu*, 21-1 (197-3), 64-66.
 Bir Aylık Ocak Haberleri. (Mayıs 1928). *Türk Yurdu*, (199-5), 44-48.
 C. H. Partisi Rize Merkez Kazası 940 Yılı Umumi Kongresini Yaptı. (14 Birincikânun 1940). *Rize*, 1.
 CHF. (1931). *CHF Nizamnamesi ve Programı*. Ankara: TBMM Matbaası.
 Fırka Kongraları. (28 Şubat 1935). *Çoruh*, 3.
 Güneş, G. (1999). Serbest Cumhuriyet Fırkası Döneminde Türk Ocakları ve Siyaset. *Toplumsal Tarih*, (65), 11-15.
 Hacıoğlu, Y. (2000). *Türk Ocakları Yüzyıllığı*. Ankara: Türk Yurdu Yayınları.
 Halkevi Reisliği. (4 Nisan 1935). *Çoruh*, 3.
 Halkevinde. (11 Nisan 1935). *Çoruh*, 4.
 Karaer, İ. (1992). *Türk Ocakları 1912-1931*. Ankara: Türk Yurdu Neşriyatı.

- Kızılırmak, A. (2012). *Askeri ve Siyasi Yönleriyle Kazım Özalp*. Ankara: TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları.
- Küçükkuşurlu, M. (2012). *Türk Siyasi Tarihinde Erzurum (1923-1950)*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi.
- Mahi, A. (15 Teşrin-i Evvel 1931). Rize ve Spor, *Rize*, 1-2.
- Rıza, C. (15 Mart 1926). Açık Mektup, *Yeniyol*, 2.
- Rize Türk Ocağı. (7 Şubat 1926). *Cumhuriyet*, 4-5.
- Rize'de Teceddüd Hareketleri. (12 Şubat 1927). *Cumhuriyet*, 2.
- Sarıkaya, M. (2004). *Millî Mücadele Döneminde Rize*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi.
- Sarınay, Y. (1994). *Türk Milliyetçiliğinin Tarihi Gelişimi ve Türk Ocakları 1912-1931*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Şuun. (Teşrin-i Evvel 1340). *Türk Yurdu*, 1 (1), 79.
- Şuun. (Kânûn-ı Sâni 1341). *Türk Yurdu*, 1 (4), 335.
- Taşpınar, A. (2004). *Rize Tarihi*. Rize: Rize Ticaret Borsası.
- Taziyetler. (Kânûn-ı Evvel 1340). *Türk Yurdu*, 1 (3), 229.
- Tuncer, H; Hacaloğlu, Y. ve Memişoğlu, R. (1998). *Türk Ocakları Tarihi (Açıklamalı Kronoloji 1912-1931)*. 1, Ankara: Türk Yurdu Yayınları.
- Türk Ocağı. (10 Teşrin-i Sâni 1927). Gazimizin Hitabesi ve Gençliğin Hissiyatı. *Hâkimiyet-i Milliye*, 1.
- Türk Ocakları. (1928). *1927 Senesi Kurultay Zabıtları*. Ankara: Türk Ocakları Merkez Matbaası.
- Türk Ocakları. (1930). *1928 Senesi Kurultay Zabıtları*. Ankara: Türk Ocakları Merkez Matbaası.
- Türk Ocaklarının Halk Fırkasına Devrettiği Ocak Binaları. (1963), *Türk Yurdu*, (301), 57-63.
- Uzun (Baboğlu), M. (2007), Kuruluşundan Günümüze Türk Ocağı Şubeleri. *Türk Dünyası Araştırmaları*, (168), 31-50.
- Üstel, F. (2010). *Türk Ocakları (1912-1931)* (3. Baskı). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Vilâyet Umumi Meclisi. (4 Şubat 1932). *Rize*, 4.
- Yekta. (16 Haziran 1926). Rize'de Hayat. *İzler*, (15), 16.
- Yeni Mebus İntihabı Münasebetiyle C.H. Partisince Tespit Edilen Müntehibi Sani Namzetleri. (11 Mart 1939). *Rize*, 3-7.
- Zihnioğlu, A. (2008). *Bir Yeşilin Peşinde* (6. Baskı). Ankara: TÜBİTAK Yayınları.

Ekler

Fotoğraf 1: 1928 Yılı Rize Türk Ocağı Başkanı Rize Valisi Mehmet Cemil Bey (İBA, Personel Özlük Dosyası).

Fotoğraf 2: Türk Ocakları Spor Şubesi Genel Kaptanı Fuat Bey -1926- (Aydın, 1926: 13).

Fotoğraf 3: Rize Türk Ocağı Başkanlarından Reşit Aksoy (BCA, 490.01/316.1296).

Fotoğraf 4: Rize Türk Ocağı 1928 Yılı Yönetim Kurulu Üyelerinden Mehmet Mataracı (BCA, 490.01/422.1753.1).